

Dr. Béneyi Józsefné Dr. Kindrusz Erzsébet

I: Jó estét kívánok!

BJ: Jó estét.

I: Legyen szíves bemutatkozni.

BJ: Dr. Béneyi Józsefné dr. Kindrusz Erzsébet, nyugdíjas tanárnő vagyok.

I: Mikor született?

BJ: 1935-ben.

I: És hol?

BJ: Nyíregyházán.

I: Erzsike néni, jártunk itt már néhány héttel-hónappal ezelőtt, bocsánat. És akkor Erzsike néni visszaemlékezett arra, hogy hogy élte meg a második világháborús időket. Elmondta azt nekünk, hogy milyen emlékei vannak erről az időszakról. Most azért jöttünk vissza, hogy mindezt videóra vegyük. Elsőként arra szeretném megkérni Erzsike nénit, hogy idézze föl, a háborút megelőzően Nyíregyházán milyen viszony volt zsidók és nem zsidók között.

BJ: Túlságosan gyerek voltam ahhoz, hogy erről én komolyabban tudjak beszélni és gondolom, hogy minden család másként, vagy sok család másként élte ezt meg. Én úgy tap- én- nálunk- szóval ez azért volt, hogy X kereskedő zsidó, de hozzá megyünk, mert becsületes. És voltak közelebbi zsidó ismerőseink is, akiket- szóval úgy semmit nem jelentett, hogy=hogy=hogy zsidó asszony, vagy nem zsidó asszony valaki, hanem mit tudom én, az Klári néni volt, és akkor ugyanolyan Klári néni volt, mint a másik Jolika néni, aki nem volt zsidó. Tehát a családban nem volt hátrányos megkülönböztetésre hajlam. Egyáltalán. Tehát én személy szerint csak így élhettem meg.

I: Emlékszik zsidó családokra, kereskedőkre Nyíregyházáról, vagy Nyíregyházán?

BJ: Anyyira nem=anyyira nem. Azért hát személyesen, szóval úgy, hogy neveket tudnék mondani. Ungár, az Ungár nagykereskedő, például az- az valószínűleg az volt a legnagyobb. Ilyen szövet- és=és textil- ilyesmikkel kereskedett. Kitűnő boltja volt és azért is jutott eszembe, mert sokszor vásároltunk ott. Na de ez nem jelenti azt, hogy a tulajdonossal személyes kapcsolatunk lett volna. Tehát személyes kapcsolat inkább, akik úgy a környéken laktak, ilyenekkel lehetett, de anyyira nem volt ez szoros, hogy=hogy tudnék valakit említeni. Hát azon a két kislányon kívül, akiről már korábban is beszéltem.

I: Kik- kik voltak- kikkel álltak, milyen zsidó családokkal álltak személyes kapcsolatban Erzsike néniék?

BJ: Szorosabb személyes kapcsolatban=szorosabb személyes kapcsolatban, ismeretségben, igen, emlékszem egy Rózsikára, akivel úgy tudom, hogy gyakran beszélgetett édesanyám, de többet nem tudok róla, hogy milyen Rózsika volt. Nekem Rózsika néni, de sokkal többet nem tudok róla. Azt se tudom, érdekes, hogy azt se tudom, hogy velük mi lett, nyilván ők is eltűntek. És tudom, hogy az utca végén is élt egy nagyon- hát egy olyan kiemelkedően jómódú zsidó család, azokról tudom, hogy elhurcolták őket, de azokat nem ismertük, mert nagy társadalmi különbségek voltak a mi kis utcánkban. Voltak, akikkel igen jó barátságban voltunk, és voltak, akiket hát a szép nagy házukban alig-alig ismertünk.

I: Nevükre emlékszik?

BJ: Nem=nem.

I: Kik voltak Erzsike néni barátnői?

BJ: Hát a két legjobb barátnőm- sok barátnőm volt, a két legjobb barátnőm Körtvélyesi Erzsike és Kohán Etelka volt. És ez egy hosszas barátság volt, akkor szűnt meg, amikor vissza- amikor a háború után úgy mindannyian elköltöztünk. Az én szüleim elváltak, én az édesanyámmal költöztem. Érdekes módon a Körtvélyesi Erzsike családja Szlovákiába költözött, a- szlovákoknak vallották magukat. Nem boldogultak jól, sokgyerekes család volt. A Kohán Etelka nevű barátnőmnek pedig a háborúban meghalt az édesapja, az édesanyja férjhez ment és valahova elköltöztek. De akkor annyira szétzilálódott minden, hogy aztán utólag nem is tudok róluk.

I: Erzsike néni, de ők akkor valószínűleg nem voltak ezek szerint zsidók.

BJ: Nem, nem, ők nem.

I: Voltak-e zsidó barátnői Erzsike néninek?

BJ: Igen. Nemcsak nekem, azért úgy többen voltunk barátnők, sőt, még fiúk is csatlakoztak a társasághoz, de inkább lányok voltunk, és két kislánnyal barátkoztunk. Csak a keresztnevekre emlékszem, Olga és Lujza volt az a két kislány. És ugyanúgy- szóval semmi különbségtétel nem volt a társaságban, tehát egyszerűen egyetlen egy dologra figyeltünk föl, hogy Olga és Lujza szombaton még babával se játszhatott. És ott ültek szomorúan és hát aztán megbeszéltük és ez tényleg így hangzott el, valamelyik kislány mondta a kisebb csoportunkban, hogy hát igen, nekik olyan a vallásuk, hogy szombaton nem szabad nekik semmit csinálni. Kész, ennyi volt. Semmi más különbségtétel, vagy pláne ellenszenv nem volt. Két nagyon szolid, inkább csöndes kislányok voltak, és nem emlékszem még a vezetéknevekre sem. Nagyon sajnálom.

I: Arra emlékszik, hogy abban az időben voltak-e olyan megjegyzések a zsidókkal kapcsolatban, ami negatív, vagy=vagy bármilyen olyan atrocitás, ami a zsidók ellen irányult?

BJ: Hát most ez a- ez akkor mondjuk hát igazán ez valószínűleg csak- hát szóval az egyik az, hogy a család azért az ilyesmitől elzárkózott. A másik, hogy olyan

tömegkommunikációs roham nem volt, amit mi- amilyen manapság van, hogy szinte lehetetlen elzárkózni mindenféle hatások elől, és ezek befolyásolják az embert. Persze volt tömegkommunikációs hatás, mert hát voltak lapok, például a Magyar Futár, erre emlékszem, mert ez az- ez azért úgy bevallom, ez azért nálunk is előfordult, de ez hm-

I: Ez milyen lap volt, ez a Magyar Futár?

BJ: Ez egy=egy sajnos ez egy ilyen- hát irredenta- kicsi voltam hozzá, hogy igazán tudjam, de néha megvették a családban, mást is vett- hát a Nyírvidéket olvasta főleg a család, ami helyi lap volt, Nyíregyháza, Nyírvidék. Ez a Magyar Futár ez néha megjelent, és hát például a háborús képek, ezeket megnéztük. Meg tudom, hogy gyerekként, amikor már tudtam olvasni, valami ilyen regényt olvastam belőle, hogy Tarnopolból- azt hiszem, hogy Tarnopolból indult el. De hogy ez mit volt, nem tudom, szerintem egyáltalán nem nekem való dolog volt. Nos, tehát például a háborús képekre nagyon emlékszem belőle és a férjem azt mondja, hogy ez antiszemita és irredenta lap volt, ezt ő jobban tudja valószínűleg.

I: Milyen képekre emlékszik?

BJ: Háborús képekre. Meg- meg hát például naptár is, ugye a naptárak, éves naptárak, ilyen kalendáriumok. Nagyon emlékszem például ilyen képre, hogy- hát furcsa dolog ez, nem- Magyarországon manapság ilyen nem szabad- nem tanácsos elmondani, de azért csak elmondom. Nem voltunk- szóval nem voltunk nagyon jómódúak, vagy gazdagok, de hát- hm: például nézegettem a naptárt és máig is emlékszem egy képre. Egy-két képre, tehát az egyik ilyen volt, hogy 'a kormányzó és hitvese'. És én hitvesnek kineveztem az egyik katonát, aki mögötte állt katonatiszt, mert nem tudtam, hogy a hitves mit jelent. Aztán (*köhögni kezd*)- elnézést-

I: Igyon nyugodtan.

BJ: Aztán emlékszem ilyen képre- (*iszik*)

I: Egy pillanatra álljunk meg! Álljunk meg egy pillanatra.

BJ: Igen, emiatt, mert meg kell állni.

I: Nemcsak emiatt. *Ready*.

Erzsike néni, egy kis technikai szünetre megálltunk-

BJ: -igen-

I: -meg egy kis vízivásra, és akkor most folytatjuk. Emlékszik, hogy miről beszélt a-

BJ: -fényképek, a kalendáriumról, újságról, igen. Érdekes dolog, hogy tehát a háborús képekre emlékszem és a Horthy-családdal kapcsolatban több mindenre, meg például Horthy István tragédiájára, arra emlékszem, de az egyik ilyen ő: emlékem, hogy- hát ez nem függ össze a témánkkal szorosán-

I: Megállítom. Az előbb mesélt egy képről, amint Horthy volt és a hitvese. És akkor a-

BJ: De mögötte még egy sor katona állt. Azt nem tudom, hogy még egyébként mi volt a=mi volt a képalírás például- illetve ezen kívül: A kormányzó úr és hitvese, vagy Hor- vitéz nagybányai Horthy Miklós és a hitvese, nem tudom, ilyesmi és nem tudtam, mit jelent a hitves szó. Még sose találkoztam vele és akkor azt gondoltam, hogy hitves, hát az biztos valami hűségese ember, és egy- az egyik katonatisztre

gondoltam, hogy az a hitvese. Hát ez mondjuk nem illik, ez egy nevetséges (*mosolyog*) dolog, kár is volt elmondani.

I: A kalendáriumban például zsidókkal kapcsolatos kép volt például?

BJ: Erre nem emlékszem. Amire emlékszem, a szegények. Egy szegényekkel kapcsolatos kép és az megint csak Horthy Miklósnéval függ össze. Magyarországon túl sok a nosztalgia a Horthy-korszak iránt, pedig kritikus- lehetnénk kritikusabbak. Szóval ez=ez például a hm: egy olyan kép, amire nagyon emlékszem, hogy karácsonyi ajándékosztás volt, és szegény gyerekek álltak sorban, ajándéokra várva és a kormányzó hitvese, most már tudom, hogy hitvese, ott ült, tényleg olyan igazi egyenes háttal, egyenes derékkal, az ölében lógó gyöngy-nyakláncsal és hát a kép lényege az volt, hogy a kormányzó úr hitvese ajándékot ad a szegény gyerekeknek. Valahogy olyan rosszul érintett. Ez nem függ össze a témával, de ha már rákérdezett, erre emlékszem, zsidókkal kapcsolatos képekre nem emlékszem.

I: A Magyar Futárból- elnézést, akkor megint álljunk- (*mikrofon igazítása*)
Akkor mehetünk?

A Magyar Futárt említette az előbb.

BJ: Igen.

I: Amiről ugye később kiderült, hogy ez egy antiszemita lap.

BJ: Hát nem tudom pontosan, bevallom őszintén, de biztos, hogy nem volt valami demokratikus különösebben. Szóval ez érdekes, hogy én a háborús képekre emlékszem belőle leginkább és azok nagyon elborzasztottak.

I: És ez a Tarnapol-

BJ: Lehet, hogy Tar- azt hiszem, hogy Tarnapolból indult el, vagy ilyesmi és ez talán valami=valami: Lemberg környéki, vagy=vagy ukrán, vagy ilyesmi város, de hogy őszintén szólva miről szólt, ezt=ezt már nem tudom. Túl kicsi voltam hozzá, nem nekem való volt. Tehát valószínűleg még- noha én korán olvastam, korán kezdtem olvasni, az biztos, hogy ugrálva olvastam, csak a címben olvastam és ez egy fölösleges kitérő volt, valljuk be.

I: Erzsike néni, emlékszik-e olyasmire, hogy a zsidókkal kapcsolatosan gyerekek, vagy idősebbek szájából rigmusok, énekek, amik a- amik kifejezetten a zsidók ellen irányultak?

BJ: Igen, egy ilyenre emlékszem, és ez egy=egy- ezt tényleg szintén ott történt, a mi utcánkban, egy- ahogy utólag magamban rögzítettem, a- hm: csak 1944 nyarán lehetett és nyáron volt, és édesanyámmal mentünk az utcán, és jött egy fiú és hangosan énekelte ezt a- ezt a nem tudom, minek nevezzem. Éljen a Szálasi, meg a Hitler- most már tudom, hogy úgy folytatódott, hogy üssük- igen, üssük az zsidókat- illetve az elejét felejtettem el korábban. Üssük a zsidókat bikacsökkal. Na most édesanyám rászólt, hogy hát ilyet nem illik mondani. És jött egy- ott jött mellettünk egy=egy olyan igazán jól öltözött úri ember, és azt mondta a fiúnak, hogy dehogynem

fiacskám, vagy valami ilyesmit, ezt kell, így van, ezt kell=ezt kell mondani. Ez az egy emlékem van erről.

I: Ez egy dal volt, vagy csak egy rigmus?

BJ: Ez egy dal volt, de én erről sokkal többet nem tudok. Ez a két sor- igazából ez az üssük a zsidókat bikacsökkel, ez maradt meg. És tényleg olyan borzasztó volt. Viszont az a- az a nyelvileg, vagy hogyan, ez úgy ragad. Veszélyes. Az ilyen rigmusok borzasztóan ragadósak. Olyan- ezek a- a- hát a manipulációnak nagyon tényleg nagyon fontos eszközei, mondom ezt én így utólag, akkor nem ismertem ezt a szót. De valóban, ezek nagyon fontos- a jól=jól skandalizáló, jól mondható szövegek, akármilyen durva a tartalmuk, ezek ragadnak.

I: Hallotta ezt a rigmust, ezt a dalt később is, máshol is?

BJ: Hát nem. Ez=ez az egy- persze, biztosan hallottam, de hát nem igazán=nem igazán. Ő: nincs- szóval belemagyarázás lenne, ha bármit mondanék. Erre világosan emlékszem. Egy nyári délután volt, és így hangzott el.

I: Beszéltek aztán erről később az édesanyjával?

BJ: Nem, nem hiszem. Hát, vagy ha beszélünk is, elfelejtettem. Lehet, hogy beszélünk, de nem emlékszem rá.

I: Mi történt a nyíregyházi zsidókkal? Erről mit tetszik tudni?

BJ: Ez, hát ahhoz képest, hogy végül is én olyan nyolc- ugye '35-ben születtem és '44-ben voltak ezek a- hát a legdurvább dolgok. Ez lehet, hogy bizonyos értelemben védetten éltem, keves- nem nagyon, nem sokat tudtam erről. Beszéltek ilyen dolgokról, beszéltek, de sokszor úgy halkán, hogy ne halljam. Volt, amikor hallottam, tehát például hallottam ilyenekről, hogy=hogy hogy maradtak ott, vagy vitték ezt a családot is elvitték, azt a családot is elvitték, aki bement, látta, hogy ott van az asztalon a reggeli, a bögrében a kávé, és csak úgy elvitték őket és úgy- hát szóval borzasztóan- szóval meg volt döbbenve a család. Tehát valószínű, hogy nem mindig előttem beszéltek ezekről a dolgokról. Én voltam a legkisebb, hát már én se voltam annyira kicsi, de hát mégis mondjuk egy 8-9 éves gyereket óvtak, mindenki idősebb volt a családban, és=és szóval olyan nagyon- szóval úgy szörnyűnek tartották, azt hiszem, ez a=ez a legjobb szó. Olyan=olyan elképzelhetetlenek, olyan érthetetlenek tartották, hogy családokat fognak és visznek el.

I: Tehát akkor ezek szerint ezeket a kis információ-foszlányokat azért otthon hallotta.

BJ: Hallottam=hallottam. Nem azt mondom, hogy olyan nagyon sokat, és valószínűleg nem is emlékszem annyi mindenre, mint amit hallottam, de hamisítani (*mosolyog*), vagy olyasmit nem akarok mondani, ami=ami nem biztos, csak azt, amire világosan emlékszem.

I: Elhangzottak nevek, hogy kiket vittek el?

BJ: Biztosan, de ezek a nevek- biztosan elhangzottak, mert hát az utcánkból is vittek el, tudom, olyan családot, aki=aki- akinek én nem is ismertem őket tkp., tényleg egy olyan nagyon-nagyon szép házban laktak, és inkább elzárkózva éltek, de nem tudom a nevüket, akkor se tud- akkor- nem emlékszem. Lehet, hogy elhangzott, de=de biztos elhangzott.

I: Arra emlékszik, hogy látott zsidókat sárga csillagot viselni?

BJ: Furcsa dolog, ezt a múltkor is kérdezték tőlem, én nem tudom, hogy miért, ez valahogy- hát nyilván akkor- elnézést- megtörlöm az orrom.
Nyilván akkor=akkor ez=ez feltűnt, de különösebben nem maradt meg, lehet, hogy a későbbi információk tömege nyomta el a személyes emléket róla. Biztos, hogy voltak, hát=hát azért hm: hát sokan voltak zsidók (Debrecenben) is volt zsidó gimnázium, volt zsidó iskola, tehát alsó- alsóbb osztályok, tehát sokan voltak. Ő: már azt is csak irodalomból tudom, a- hogy is hívják, a- egy kitűnő kétkötetes könyv. Hm: (Brana- Branagh), vagy hogy hívják a szerzőjét, hogy=hogy a városnak melyik részében gyűjtötték össze a zsidókat. Biztosan hallottam én erről annak idején, hogy ott a Szarvas utca környékén, de- ott volt a zsinagóga, de=de úgy különösebben nem maradt ez meg bennem. Annyi- szóval régen volt, na.

I: Voltak osztály- zsidó osztálytársai?

BJ: Nem, nem=nem=nem. Nagyon erőteljesen szétválasztott felekezeti oktatás volt, tehát én evangélikus iskolába jártam, volt katolikus, biztosan volt református iskola is, azt nem tudom. És=és azt is tudom, hogy volt zsidó iskola. Ezt is tudom.

I: Amikor kiderült az, hogy elvitték a zsidókat, akkor azt lehetett tudni, hallotta-e, akár szülőktől, vagy bárhonnán, hogy hova vitték őket?

BJ: Furcsa, például ez utólagos visszavetítés, tehát Kertész Imrének a könyvét ismeri, a Sorstalanságot, Bori, nyilván. Kertész Imre saját emlékeit írja igen nagy részben, és ha igaz, akkor ő is azt írta, hogy abban a tudatban volt, hogy munkára viszik őket. Ez többször előfordul a Sorstalanság című regényben. Egyszerűen munkára viszik őket. Tehát most én azt hiszem, hogy alulinformált volt a: a: társadalom ez ügyben, nemrég olvastam egy (Ravich) nevű, egészen különös sorsú ukrán-lengyel zsidó származású írónak a francia nyelven kiadott könyvét, az Ég bére. Ott például, abba teljesen nyilvánvaló volt, hogy ők, ott Ukrajnában tudták, hogy a zsidókat, hát egyfelől ott könyörtelenül utcán mészárolták le sokszor a zsidókat. Összegyűjtötték őket szintén, és sokszor ott, legalább is, ha (Ravich) könyve igaz, hát miért ne lenne igaz. Tehát én nem tudom, én ilyenről- sajnos jó lenne, ha tudnám, hogy most igazat mondok-e, vagy nem, de én nem emlékszem rá, hogy hallottam volna ilyenről, hogy megsemmisítő táborokba viszik. Ez még- ez a fogalom se fordult elő a környezetemben szerintem. Az, hogy elviszik őket-

I: Erzsike néni, az, hogy ugye elvitték, tehát beszéltek otthon, arra emlékszik.

BJ: Igen=igen.

I: -arról beszéltünk az előbb. Tehát hogy beszéltek otthon Erzsike néniék arról, pontosabban a szülők arról, hogy ezt a családot is elviszik, azt a családot is elviszik-

BJ: -elvitték-

I: Vagy elvitték.

BJ: Igen, múlt időben, mindig múlt időben derült ki.

I: Hogy őket hova vitték el, arról volt-e szó? Tehát hogy a lakásukból hova vitték?

BJ: Hát ezt nem is tudhattuk. Honnan tudhattuk volna, de egyébként Nyíregyháza elég- megint csak a: hogy is hívják? (Branan, Branagh) vagy hogy hívják azt a szerzőt. Az ő könyvéből tudom, Nyíregyháza eléggé gyűjtőközpont volt, tehát sokfelől hozták oda a zsidókat, én ezt akkor nem tudtam, ez=ez- tehát nyilván ott gyűjtötték össze, vagy nagyon sok zsidó származású családot, embert, gyereket ott gyűjtöttek össze. Ennél többet nem tudtunk arról, hogy hova kerülnek, bár- bár hát- illetve én most nem tudok, nekem nincs erről emlékem, hogy=hogy a család tájékozott lett volna ez ügyben.

I: Erzsike néni, látta-e aztán később- látott-e később zsidókat még Nyíregyházán, vagy környékén? Miután ugye elvitték, vagy mielőtt elvitték a családokat?

BJ: Nem tudom, ez nálam sose volt különösebben szempont, hogy valaki zsidó, vagy nem tudom. Nem tudom és hát nem is gondoltam ilyenre. Hát egy 8 éves, 9 éves, tízéves gyerek miért gondolna erre?

I: A: volt-e olyan eset, hogy a- amikor már összegyűjtötték a zsidókat, akkor látták, vagy látta Erzsike néni a=a: szóval azért kérdezem, mert az előző beszélgetés során elhangzott. Arra vissza tudna-e emlékezni, hogy pontosan mi volt?

BJ: Hogyne=hogyne=hogyne. Hát az egyik, hogy Olga és Lujza nevű barátnő-barátnőink úgy tűntek el egyik napról a másikra, hogy nem tudtuk, hogy mi lett velük. És a szüleim, vagy hát a család úgy kerülte a: a=a dolgot. Hát elmentek, hát elköltöztek. Szóval, amit tudtak, azt se nagyon mondták, hanem egy tényleg ret-nagyon megdöbbentő emlékem, és hát tudom persze, hogy ebbe belejárt- ebbe nem-biztos, hogy nem játszik bele későbbi film-emlék, hanem ez tényleg az, ahogy én 1944 nyarának a végén, inkább kora őszén, szerintem olyan kora-ősz lehetett. Egy ilyen napfényes, sápadt, már olyan sápadt napfényes délután, rendkívül élesen emlékszem erre. Mentünk édesanyámmal a- hát Debreceni utca, szóval Debrecen felé, kifelé a városból és láttuk, hogy sok ember áll ott sorba, és valamit néznek. És mit néztek? Azt, hogy hogyan mentek a zsidók valahova. Tehát öregek, férfiak, nők, if- fiatalok, gyerekek, azokkal a bizonyos batyukkal, amiket később a filmekben is láttunk, meg mit tudom én. Szóval pontosan az a=az a- bocs- jaj, bocsánat. Pontosan az a=az az emlék ez, ami aztán filmekben megjelenik, de biztos, hogy ez a saját emlékem. Ez nagyon megdöbbentő volt. Emlékezetem szerint az állomás irányába mehettek, tehát az emberek két okból álltak meg és nagyon sokan voltak, és ezért voltak sokan, mert nézték a menetet. Csöndben nézték. Tehát nem volt semmi kiabálás, vagy ilyesmi, megdöbbenve nézték. Azért szerintem a nyíregyházi embereknek igen nagy része úgy erkölcsileg, hogy mondjam? Nem volt annyira-hogy- szóval nem voltak olyan gyűlölködők. Tehát csöndben és megdöbbenve

nézték, és édesanyám így hátulról befogta a szememet, (*befogja a szemét*) hogy ne lássam, és egy darabig még aztán ott álltunk és aztán elvitt. De ez tényleg annyira el nem felejthető emlék, pedig szóval nem is tudom. Arra se emlékszem, hogy mit beszéltünk utána, csak azt tudom, hogy ez félelmetesen megmaradt bennem, nagyon világosan. Így utólag azt gondolom, de hát ezt tudni nem tudtam, hogy az állomásra vihették őket, bevagi- bevagonírozni. És biztos, hogy nagyon sokan voltak, mert se a menet elejét nem láttuk ott hirtelen, se a menet végét nem láttuk. Tehát ez is összefügg Nyíregyházának a gyűjtőhely-jellegével, hogy=hogy nagyon sokan voltak ott a környékről, mit tudom én, még talán északibb részéről, meg szóval a környékről nagyon sok zsidó családot összegyűjtöttek.

I: Álljunk meg, álljunk meg egy pillanatra.
És megálltunk egy kis technikai szünetre, Erzsike néni. Ott tartottunk, hogy látta ezt a menetet.

BJ: Igen.

I: Miből gondolja Erzsike néni, vagy hogy- miből gondolja, hogy ezek az emberek, akiket látott, ők zsidók voltak?

BJ: Hát ez teljesen egyértelmű volt, teljesen egyértelmű volt. Nem- nyilván ott lehettek azok a bizonyos sárga csillagok, amiket úgy közben meg is szoktunk, hogy azok a sárga csillagok vannak. Furcsa dolog. Úgy- hát ez volt. Valószínűleg ennek a szimbolikus jelentésével nem sokat foglalkoztunk mi annak idején. Hát ez nyilvánvaló volt, meg hát szóval ezt tudtuk. Ezt, hogy miből tudtuk, azt nem tudom, de hát más nem lehetett.

I: Erzsike néni látott korábban sárga csillagot?

BJ: Biztosan, biztosan, de=de nem- szóval nem volt olyan ismerősünk, aki mondjuk panaszkodott volna emiatt, tehát ennyire személyesen nem érintett a dolog.

I: Olga és Lujza, Erzsike néni barátnői viseltek sárga csillagot?

BJ: Nem emlékszem rá.

I: Szóval ott volt ez a menet, amit látott-

BJ: -igen-

I: -Erzsike néni az édesanyjával. Mennyi ideig lehettek ott körülbelül?

BJ: Ó, hát én nem hiszem, hogy egy tíz percnél tovább ott lehettünk, mert édesanyám elvitt.

I: Mondott-e valamit ott az édesanyja?

BJ: Nem emlékszem rá sajnos. Jó lenne rá emlékezni, mit mondott, de édesanyámat-hát én, igen, most hogy így mondja. Azt, hogy mit mondott, azt nem tudom,-- de én úgy emlékszem, hogy könnybe lábadt a szeme. És azért az is sokat mondott, hogy eltakarta a szememet, hogy ne lássam.

I: Miért takarhatta el, miért nem akarhatta édesanyja, hogy lássa?

BJ: Szerintem egyáltalán az emberi szenvedés volt az, ami őt=őt motiválta. Tehát nem akarta, hogy ilyen szörnyű szenvedést lássak.

I: A menet- ez egy menet volt. Miben nyilvánult meg- tehát milyenek voltak ezek az emberek. Miért beszél most itt Erzsike néni szenvedésről?

BJ: Nem lehet másról beszélni, mert úgy áradt az egész menetből a- hát most mit mond- mit is tudjak visszavetíteni? Egy biztos, hogy csönd volt. Tehát a- nem emlékszem a léptek zajára, vagy ilyesmire, de ilyen, hogy kiabálás, vagy=vagy sírás, vagy ilyesmi, ilyenre sem emlékszem, tehát hogy mondjuk sértő szavakat kiabáltak volna, ilyenre nem emlékszem. Olyat se láttam, hogy mondjuk adtak volna valamit. Nem, szóval annyi ideig nem is voltunk ott, hogy ilyet lássak, nem, szóval olyan döbbszent csend volt. Olyan döbbszent csend=döbbszent csend volt, és a gyerek sokszor hm: lehet, hogy nem tudja akkor szavakba foglalni, amit érez, de=de ezt a döbbszent cse- döbbszent csendet, ezt a=ezt az elborzadást, ezt én biztos, hogy érzékeltem. Tehát azok az emberek, akik ott körülöttem mit tudom én, az utca szélességében álltak, azok nem akarták bán- volna bántani a zsidókat és nem vitték volna el. Ennyit- így tudom.

I: Nem mondtak semmit.

BJ: Nem=nem, én tényleg erre a döbbszent csendre emlékszem.

I: Felismert-e valakit Erzsike néni a menetből?

BJ: Nem, nem=nem=nem.

I: Akik a menetbe mentek, azok az emberek mondtak-e valamit?

BJ: Nem, általában inkább csak a csendre emlékszem, és hát szóval már akkor is hát persze, inkább vánszorogtak. Tehát elég nagy batyuk- emlékszem a batyukra, hm: amit cipelgettek, meg=meg úgy m: hát olyan szóval lassan, fáradtan mentek. Nyilván már nehéz hetek, esetleg hónapok lehettek mögöttük.

I: Voltak gyerekek?

BJ: Voltak, ez biztos. Ez biztos. Voltak gyerekek, igen. Ebbe biztos vagyok. Igen, igen. A csendben is biztos vagyok és abban is, hogy gyerekek voltak. Igen. Ebben biztos vagyok.

I: Kísérte-e valaki ezt a menetet?

BJ: Hát: biztosan nem, de ezt=ezt se láttam. Tehát nyilván kellett ott lenni- hát mit tudom én, mondjam azt, hogy csendöröknek, vagy ilyeneknek, de ez csak utólagos tudásom. Tehát akkor, ha ott voltak is, nem törődtem vele, vagy nem érdekelt különösebben, vagy. Egyszerűen az olyan borzasztó volt, az olyan természetellenes volt, hogy emberek ott mennek, sorba és hát ez az életnek- szóval nyilván megfogalmazni nem tudtam, de valamiért ez döbbszent nyomot hagyott bennem, ez

a- ez az egész menet. Nagyon élesen emlékszem rá. És nagyon- szóval máig el nem felej- máig nem felejtettem el. Nyilván a részletek elmosódtak, hát ez majdnem hetven év, ami- amikor ez volt, de ez nagyon bennem van, tényleg. Ez iszonyatos volt. Ezután már persze csak iszonyatosabb jött, de- de azért-

I: Meg tudná becsülni, hogy kb. mennyien voltak?

BJ: Nem. Sokan voltak, sokan voltak, de hát=hát szóval ez- ennek a becslés ez=ez nehéz dolog. Ez- csak azt tudom, amit már az előbb is mondtam, hogy sem az elejét nem láttuk a menetnek, sem a végét. Tehát nagyon-nagyon sokan lehettek. Erről nyilván a- ó, istenem, mindig elfelejtem ezt a könyvet. Van adat=van adat, hogy hányan lehettek, és hogy voltak-e máskor is ilyen menetek. Én ezt az egyet láttam. Biztosan több is volt, de én ezt az egyet láttam. Ez is elég súlyos emlék maradt.

I: Később volt-e erről szó aztán, az édesanyjával beszéltek-e erről, kik ezek, miért mennek, miért mentek?

BJ: Biztosan beszélgettünk, de erre már nem emlékszem. De anyukának biztos, hogy könnybe vo- lábadt a szeme és hát nem tudom. Nem emlékszem. Tehát olyat nem akarok mondani, ami nem igaz, illetve amibe nem vagyok biztos. Nem tudom. Biztosan beszélgettünk, biztos megkérdeztem. Lehet, hogy csak azért tudom, hogy ezek zsidók voltak. Hogy hova viszik- hát mit tudom- nem tudom, nem tudom, hogy kérdeztem-e ilyet. De úgy, ahogy volt az egész, valami iszonyatosan súlyos, nyomasztó dolog volt.

I: Valami évvel kapcsolatosan eszébe jut, amit még elmondana?

BJ: Nem, nem tudom, azt hiszem, így utólag tényleg sajnálom, hát, hogy nem emlékszem többre. De hm: egy gyerek talán- szóval nem- hogy is mondjam. Végül is csak gyerek voltam. Tehát nem tudtam föl- nem tudtam igazán értelmezni az eseményeket, holott biztosan- szóval a családomban sok mindenről beszéltek. Tehát például elítélően beszéltek azokról a szomszédokról, akik ún. zsidó holmiért mentek, feliratkoztak, hogy a zsidók otthagytak javait, mit tudom én, bútor, szőnyeg, tányér, mindegy, hogy mi-

I: Ez mi volt pontosan?

BJ: Hát gondolom, hogy másutt is volt. Hát a: a zsidó családoknak ugye nagyon kevés dolgot lehetett magukkal vinni és akkor ott maradtak az értékek a lakásban. Na most gondolom ezeknek az értékeknek igen nagy része úgy talált gazdára, hogy- hát szóval jelöletlenül, de azért csak nem illett mindent elvinni. És voltak- volt ilyen, hogy összegyűjtötték a: hogy is mondták ezt, a zsidó holmit, a város bizonyos pontjain, és lehetett jelentkezni, aki ilyen dolgokat szeretett volna szerezni. És tehát azt hiszem, hogy föl kellett iratkozni. És erre nagyon világosan emlékszem, hogy nagymamám, unokanővérem, szóval a család úgy együtt volt és hát édesapám a háborúban volt, de úgy a család együtt volt és akkor akik=akik hát otthon voltak, és olyan=olyan lesújtóan beszéltek azokról az emberekről, akik képesek a zsidóknak a- az ott hagyott- hát holmijára feliratkozni és=és zsidó holmit akartak. És biztos, hogy ezzel kapcsolatban hangzottak el olyan dolgok, amire illenék emlékezni, jó lenne,

ha emlékeznek rá, mert vissza- nagyon elítélték azokat az embereket, akik így visszaélnék.

I: Tud ilyenről konkrétan, akik feliratkoztak zsidó holmira?

BJ: Nem=nem. Ó, hát én nagyon hamar elkerültem aztán onnan. Nem, és alig tudnám elképzelni, hogy akiket mi ott közelebről ismertünk, itt hirtelen végiggondolom, hogy azok közül ki kérhetett ilyesmit. Nem tudom, de azt biztosan tudom, hogy a családomban tudtak ilyenekről, és nagyon elítélték ezeket az embereket.

I: Említette a szomszédját.

BJ: Melyiket is? Melyik szomszédunkat?

I: Szomszéd, vagy szomszédok voltak, akik feliratkoztak ilyen zsidó holmira.

BJ: Jaj, nem, így konkrétan nem, hanem csak lehettek, de nehezen tudok elképzelni bárkit a szomszédok közül, akiket én közelebről ismertem, márpedig elég jól ismertem sok embert, mert mint gyerek bizonyos családokhoz folyton járkáltam. Ha nem voltak barátok éppenséggel, akkor=akkor hol ide mentem, hol oda. Felnőttekhez, és más világ volt és örültek. És akkor olyan jókat beszélgettek velem, de hát ilyenekről nem igazán beszéltünk, a szomszédokkal sem.

I: Tud arról a későbbiekben, hogy bizonyos zsidó holmik valamelyik családhoz kerültek?

BJ: Nem=nem=nem, nem tudok róla. Nem tudok róla. Csak ez egy olyan- hogy mondjam. Erkölcs- szóval úgy erkölcsileg megbélyegezték a családomban azokat, akik ilyet csináltak. Hogy pontosan mennyire voltak az ismerősök, vagy mennyien voltak az ismerősök közül, ezt nem=nem tudom megmondani. Nem tudom.

I: Erzsike néni ismer olyan családot, aki visszajött Nyíregyházára az elhurcolt zsidó családok közül akik visszajöttek?

BJ: Nem, mert furi dolog, például itt van ez a Rózsika néni, de nem is tudom pontosan, hogy ő=ő- mert nem lakott olyan messze a Debreceni utcán, de egy viszonylag fiatal asszony volt. Hogy visszajött, vagy nem jött, nem tudom. A háború hm: ez a visszajövetel nem volt nálunk téma, ebben biztos vagyok. Nagyon nehéz idők voltak, nagyapám meghalt, apám még nem jött haza a frontról, alig éltünk, tényleg. Tehát még az iskola is szünetelt, jó ideig. Úgyhogy oda se jártunk, féltünk, visszahúzódtunk, behúzódtunk, úgyhogy nagyon nehéz idők voltak ezek a- például 1944-45 tele. Hát akkor még nyilván nem is jöhettek haza. '45- hát mi pedig talán '46-ban el is költöztünk édesanyámmal arról- abból az utcából. Azt hiszem, hogy '46-ban, egész pontosan nem tudom, és=és nem- senkiről- senki- hát, Olga és Lujza biztos, hogy nem jött vissza. És a szülei, közvetlen szomszédunkban laktak. Ők biztos, hogy nem jöttek vissza.

I: Mi történt az ő házukkal?

BJ: Hát jó kérdés. Az az igazság, hogy az nem is volt egy külön ház. Sok minden volt a mi utcánkban, az egészen jómódú polgárházaktól kezdve voltak egészen hm: hogy mondjam. Egy ilyen- egy nagyváros külvárosára emlékeztető jelenségek, hogy a hosszú, befele nyúló régi paraszttelkeken már nem parasztsaládok éltek, és hát volt, ahol egy család élt, többnyire ilyen volt, volt, ahol nagyon szép új házat építettek, tényleg volt vagy- kicsi utca volt, de volt egy néhány nagyon szép ház, és az egyik tényleg szóval az egyikben tényleg egy zsidó család lakott, akiket nem ismertünk annyira. Jómódúak voltak, annyira nem is tudok róluk semmi, hát nyilván őket is szóval elvitték, visszajöttek-e nem tudom. Na, most ez, ahol Olga és Lujza lakott, ez egy olyan volt, mint egy=mint egy gangos ház Pesten. Hát csak egy földszintes, kicsi lakásokra volt felosztva, hát énszerintem legalább hat-hét kis lakás volt. Kis szobakonyhás lakások. És egy ilyen kis szoba-konyhás lakásban laktak ők a hat, vagy hét lakás közül. És hát őszintén szólva nyilván be- nem tudom, biztos beköltözött valaki a lakásukba, de hát hogy ki lehetett, nem tudom, vagy lezárták, ezt nem tudom.

I: (Járt aztán arra...?)

BJ: Hát ez csak azt jelenti, hogy a szomszédba kellett volna átmenni, de nem emlékszem rá, hogy mentem volna, mert a: ha jól emlékszem, az ő édesapjuk volt cipész. És jártunk hozzájuk cipőt is javíttatni. És amikor már nem voltak, akkor más cipészhez jártunk. Szóval nem jártunk oda, ott nem tudom, hogy mi lett, nem tudok erről. Szegények voltak, tehát nem igen voltak javak, amikre pályázhattak volna az emberek. Nem tudom, hogy mi történt a lakásukkal, meg a holmijukkal. És hát ebbe szinte biztos vagyok, hogy nem jöttek- el- hiszem, szerintem még '44 elején. Tehát a németek bevonulása után elég hamar tűnt el Olga, meg Lujza.-- Ugyhogy sajnos nem tudok, sajnos, vagy nem sajnos, hát szóval nem tudok a további sorsukról. Hogy túléltek, vagy nem. Kevés gyerek élte túl.

I: Hány évesek voltak?

BJ: Szerintem kisebbek voltak, mint én, és hát a kisebbik talán még iskolába se járt, a Olga, a Lujza, hát ő is olyan 8-9 éves lehetett. Ő volt a nagyobb, igen=igen.

I: És csak az egyik napról a másik napra tűntek el.

BJ: Egyik napról a másikra, a szó szoros értelmében, igen, igen, igen. És tényleg úgy mi gyerekek is beszéltük egymás között, hogy mi történt velük és úgy nem tudtuk, aztán tudom, hogy ezt otthon is megkérdeztem, hogy hova lettek. És hát=hát szóval nem emlékszem pontosan, hogy mit mondtak, de azt biztos nem mondták, hogy édes gyermekem, elhurcolták őket és majd koncentrációs táborba kerülnek. De hát ezt nem is tudhatta a család, de hogy elhurcolták őket, azt tudták, de hogy nem ezt mondták, ez biztos. Tehát inkább azt mondták, hogy elköltöztek. És nem tudják, hogy hova. Ezt- ez=e- szóval ez volt. Vagy valami ilyesmit mondtak, hogy elköltöz- szóval nem az igazat, ebbe biztos vagyok.

I: Tud arról, hogy a háború után voltak ilyenek, hogy népbírósi perek Nyíregyházán? Volt-e erről szó?

BJ: Nem=nem=nem, ez úgy kívül esett a mi látókörünkön, nem foglalkoztunk ezzel. Más gondunk volt azt hiszem, meg úgy nem is foglalkoztunk ezzel.

I: A városban volt szó- nagy sok zsidó élt Nyíregyházán- szóval volt-e arról szó, hogy mi történt ezekkel az emberekkel, ugye a háború után, mikor már nagyobb lett Erzsike néni.

BJ: Hát én nem tudom, énszerintem nem volt téma valahogy, vagy legalább is ahol én forogtam, a családban, elég nagy családkunk volt egyébként. Úgy a- az iskolában biztos, hogy soha nem volt ilyesmiről szó. Ebben biztos vagyok, több féle- tényleg többféle iskolában jártam. Háború- evangélikus elemi iskolában kezdtem, akkor evangélikus gimnáziumba mentem. Ez már a háború befejezése tkp. ez két évig tartott, akkor jött az iskolák államosítása. És akkor meg hm: az általános iskolába kerültem, 13 éves koromban. Nem, ilyesmiről nem volt szó. Tehát sem úgy, hogy tanítási órán, gyerekek egymás közt. Már csak azért is, mert mondjuk, ahogy már az előbb mondtam, eléggé felekezetenkénti oktatás volt. Tehát volt- a mi iskolánkban nem volt zsidó gyerek. Egyáltalán, más vallású gyerek se volt a tízéves koromig, csak evangélikus. Amikor a gimnáziumba kerültem, akkor érdekes volt, az „A” osztályba csak evangélikusok jártak, a „B” osztályba pedig más vallásúak, de nem tudok róla, hogy zsidó gyerek lett volna közöttük, zsidó kislány pontosabban, mert csak lánygimnázium- tehát akkor még nem volt koedukáció.

I: Ez már idősebb korában volt, ez már akkor volt, amikor-

BJ: Ez 11-12 éves korom, amiről beszélek.

I: -akkor már tkp. elvitték a zsidókat.

BJ: Már aki élt, vissza is jött.

I: -már visszajött-

BJ: -tehát ez a háború után. Tehát hm:-

I: '45-'46.

BJ: Igen=igen=igen=igen. Azt hiszem, hogy mikor- '48-ban államosították az iskolákat, tehát így '45-'46-'47 inkább. '46-'47, igen=igen=igen=igen.

I: Erzsike néni, köszönjük szépen, most álljunk le egy pillanatra. Kis szünet erejéig megálltunk és akkor most folytatjuk a beszélgetést. Erzsike néni, mire emlékszik még, ami a témával kapcsolatos?

BJ: Ez inkább arra vonatkozik, hogy valóban nem foglalkozott a társadalom ezzel a témával. Padló alá söpörtük. Nem mondom nevet, volt egy nagyon kedves munkatársunk egy munkahelyen, még a főiskolai munkám előtt. És- és tényleg én is nagyon kedveltem, szóval úgy semmi probléma, és egyszer=egyszer egészen véletlenül hm: mond- kérdezte az egyik kollégám, hogy tudod, hogy X Auschwitzban volt? És úgy=úgy nem tudtam. Hát nézd meg a karját. Ott van a- ott van beírva a szám. Szóval erről úgy nem beszéltünk és ez a nő is titokban tartotta, vagy- szóval nem volt- nem beszéltünk róla, nem volt téma. Hangsúlyozom, nem volt antiszemita társaság az a=az a kis csoport, amiben én ott dolgoztam. Csak azt mutatja, hogy mennyire nem néztünk ezzel a- ezzel a dologgal szemben. Tkp. én úgy akkor döbbsentem rá, akkor, az egésznek a súlyosságára, és szóval úgy tkp. arra, hogy en-erről jó, Radnóti-verseket elemeztünk itt-ott, de hát ha elemeztünk, nem is tudom, hogy az én középiskolás koromban Radnóti tananyag volt-e már. Nem igen, nem

biztos=nem biztos. De és én viszont például a gyakorló tanításomon a Radnóti verset tanítottam. Nem is tudom, a Nem tudhatom? Ezt. És valahogy igazán élővé számomra akkor vált ez a probléma, amikor kiderült, hogy ez a kolleganóm, ez megjárta Auschwitzot. Egyébként a múltkor még beszéltem arról, hogy milyen félelmetes élmény volt számomra, amikor eljutottam Buchenwaldba, meg Auschwitzba.

I: Hadd kérdezzem meg, hogy evvel a kolléganővel később aztán beszélgetett?

BJ: Ó, persze! Semmi probléma nem volt, egyszerűen csak az furcsa, hogy igazából ő se beszélt róla. Tehát nyilván nem- hogy miért, nem tudom. Nem sokáig dolgoztam vele együtt, de szóval ez olyan tabu volt. Nem tudok mást mondani.

I: De beszélt arról, hogy mi történt vele?

BJ: Nem. Nem=nem=nem=nem.

I: Erzsike néni kérdezte?

BJ: Nem kérdeztem, eszembe se jutott. Valahogy úgy voltam vele, hogy ha ő diszkréten kezeli, akkor most én mit kérdezzek. Szóval úgy nem tudom, nem éreztem, hogy jogom van hozzá, hogy kérdezzek bármit is. De úgy ez- ez döbbsített rá igazából sok mindenre, hogy talán nem elég jól nézünk a dologgal szembe.

I: Találkozott valaha antiszemitizmussal?

BJ: Hát- (*mosolyog*) hát egyszerűen igazi antiszemitizmussal- hát- ahogy ez a társadalomban jelen van, úgy igen, de mondjuk-

I: Ez mit jelent?

BJ: Hát ő: hát, amit a tévében, a rádióban hallok. De az én szűkebb ismeretségi körömben, munkatársaim között, mondjuk a főiskolán, ilyenel, hogy antiszemitizmus, én nem találkoztam. Nem volt téma egyszerűen. Nem volt téma ez a dolog.

I: De ha szóba kerülnek a zsidók, úgy értem, (ha szóba kerültek-e... a zsidók...)

BJ: Nem, énnekem nem voltak ilyen munkatársaim, akik=akik ilyen harcias antiszemiták lettek volna. Nem, ez- szóval ilyen=ilyen- ezt nem is tudom, szóval ez nem volt téma, és a hm: hát nem tudok erről mást mondani. Nem fordult elő, hogy úgy komolyabban beszéltünk volna erről. Maradtunk annál, hogy mondjuk Radnóti. És akkor Radnóti kapcsán, hogy ez milyen=milyen iszonyatos dolog volt, és Radnóti mennyire magyarnak érezte és hitte magát, és mégis nem kellett.

I: A közelmúltban tapasztalt így a szűkebb környezetében, vagy a tágabb környezetében olyat, hogy zsidókkal kapcsolatosan negatív dolgok hangzanak el?

BJ: Hát: (*nevet*) én már tényleg alig mozdulok ki, de=de én személy szerint nem. Amit tapasztalok, az mondjuk inkább a rádióból, vagy sajtóból jut el hozzám, de így,

a személyes életemben én ilyet nem tapasztalok. Tehát hogy a
szomszédasszonyommal erről kezdenék el beszélni, az kizárt dolog=kizárt dolog.

I: Erzsike néni, nagyon szépen köszönöm, akkor=akkor itt leállunk.

BJ: Hát szívesen.